

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم قرآن و حدیث

نقش اختلاف قرائات در ترجمه‌های فارسی قرآن جزء ۲۵-۲۰

استاد راهنما:

دکتر محمدرضا ستوده نیا

استاد مشاور:

دکتر محمد خاقانی اصفهانی

پژوهشگر:

لیلا تیموری

بهمن ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه الهیات

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات - علوم قرآن و حدیث

خانم لیلا تیموری

تحت عنوان

نقش اختلاف قرائات در ترجمه‌های فارسی قرآن جزء ۲۵-۲۰

در تاریخ ۹۰/۱۱/۱۵ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی رسید.

امضا

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر محمدرضا ستوده‌نیا با مرتبه علمی استادیار

امضا

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر محمد خاقانی اصفهانی با مرتبه علمی دانشیار

امضا

۳- استاد داور داخل گروه دکتر محمدرضا حاجی اسماعیلی با مرتبه علمی استادیار

امضا

۴- استاد داور خارج از گروه دکتر نصرالله شاملی با مرتبه علمی دانشیار

امضای مدیر گروه

تقدیم بہ پیشگاہ اولین قاری قرآن

او کہ پیام آسمانی «اقرأ باسم ربک الذی خلق» را با گوش جان شنید

و در راه نوشتن آن بہ حاکمان تپاہی جان کوشید

ہم او کہ ہدیہ را - ہر چند ناخیر - قبول می کرد.

سپاس

پروردگارم را سزا است

که کمترین بنده اش را

به کرامت فراگیری کلامش

از برترین بندگانش

بخوانت.

چکیده:

با توجه به جایگاه والای قرآن کریم و منزلت ویژه‌ی آن در بین مسلمانان و با نظر به این که قرآن کریم کتاب هدایت و تبیان برای همه‌ی مردم است، همچنین با توجه به اینکه بسیاری از مخاطبان این کتاب آسمانی با زبان عربی بیگانه‌اند و اگر ترجمه نباشد بهره‌ی چندانی از قرآن نخواهند برد، ضرورت دستیابی به ترجمه‌ای صحیح که بتواند به درستی بین مخاطب و متن پیوند ایجاد کند ضروری می‌نماید.

نگاهی به ترجمه‌های قرآن کریم وجود اختلاف بین آنها را نمایان می‌سازد، این اختلاف در ترجمه‌های فارسی قرآن به علل متعددی برمی‌گردد؛ از جمله این عوامل می‌توان به نگرش‌های ادبی مختلف بر ساختار نحوی یا بلاغی جملات، آرای تفسیری گوناگون، اختلاف در مسائل کلامی، اختلاف در قرائت آیه و غفلت‌های مترجمان اشاره کرد.

این رساله در پی آن است که اختلاف در ترجمه‌های فارسی قرآن کریم را از منظر بحث اختلاف قرائات مورد بررسی قرار دهد. سوال مطرح شده در این رساله این است که: آیا اختلاف قرائات در ترجمه‌های فارسی تأثیر گذار است؟ برای رسیدن به جواب این سوال اکثر ترجمه‌های فارسی قرآن کریم (۵۰ مورد ترجمه فارسی) از ابتدای جزء ۲۰ تا انتهای جزء ۲۵ مورد بررسی و دقت نظر قرار گرفت و این نتیجه به دست آمد که اختلاف قرائات در برخی از آیات قرآن کریم بر اختلاف ترجمه‌های فارسی تأثیر گذار است.

این رساله شامل چهار فصل است، فصل اول کلیات است. فصل دوم و سوم مربوط به بررسی وجوه قرائاتی است که بر ترجمه‌های فارسی قرآن اثر دارد که فصل دوم به بررسی تأثیر اختلافات نحوی وجوه قرائتی پرداخته است و فصل سوم تأثیر اختلافات صرفی را مورد بررسی و تحلیل قرار می‌دهد. آیاتی که اختلاف قرائات موجود در آن بر ترجمه‌های فارسی قرآن اثری نداشته است و باعث ایجاد اختلاف در آنها نگشته، در فصل چهارم جای گرفته است.

کلید واژه‌ها: قرآن، ترجمه قرآن، قرائات، فارسی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن ۱
- ۲-۱- اهداف ۳
- ۳-۱- فرضیات و پرسش‌ها ۳
- ۴-۱- پیشینه تحقیق ۳
- ۵-۱- روش تحقیق و مراحل آن ۴
- ۶-۱- کلید واژه‌ها ۵

فصل دوم: بررسی وجوه قرآنی که در ترجمه‌های فارسی قرآن اثر دارد (اختلافات نحوی وجوه قرآنی)

- ۱-۲- اختلافات در ساختار نحوی وجوه قرآنی ۶
- ۱-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۲ سوره نمل (أَنْ / إِنَّ) ۷
- ۲-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۴ سوره قصص (يُصَدِّقُنِي / يُصَدِّقَنِي) ۱۰
- ۳-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۷ سوره قصص (وَقَالَ / قَالَ) ۱۲
- ۴-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۵ سوره عنکبوت (مَوَدَّةً / مَوَدَّةً / مَوَدَّةً) ۱۴
- ۵-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۶ سوره عنکبوت (وَلِيَتَمَنَّوْاْ / وَلِيَتَمَنَّوْاْ) ۱۸
- ۶-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳ سوره لقمان (هُدًى وَرَحْمَةً / هُدًى وَرَحْمَةً) ۲۱
- ۷-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳ سوره سبا (عَالِمِ الْغَيْبِ / عَالِمِ الْغَيْبِ / عَالِمِ الْغَيْبِ) ۲۳
- ۸-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۲ سوره یس (لَمَّا / لَمَّا) ۲۷
- ۹-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۲۶ سوره صافات (اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ رَبِّ / اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ) ۲۹

صفحه

عنوان

- ۱۰-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۴ سوره ص (فَالْحَقُّ / فَالْحَقُّ) ۳۱
- ۱۱-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۶ سوره غافر (أَوْ أَنْ / وَأَنْ) ۳۳
- ۱۲-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۰ سوره فصلت (سَوَاءٌ / سَوَاءٌ) ۳۵
- ۱۳-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۵ سوره شوری (وَيَعْلَمُ / وَيَعْلَمُ) ۳۸
- ۱۴-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵ سوره زخرف (أَنْ كُنْتُمْ / إِنْ كُنْتُمْ) ۴۱
- ۱۵-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۵ سوره زخرف (لَمَّا / لَمَّا) ۴۳
- ۱۶-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۸ سوره زخرف (وَقِيلَهُ / وَقِيلَهُ) ۴۵
- ۱۷-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷ سوره دخان (رَبِّ / رَبِّ) ۴۸
- ۱۸-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۹ سوره دخان (إِنَّكَ / إِنَّكَ) ۵۰

فصل سوم: بررسی وجوه قرائتی که در ترجمه‌ی فارسی قرآن اثر دارد (اختلافات صرفی وجوه قرائی)

- ۱-۳- بخش اول: بررسی اختلافات صرفی افعال ۵۳
- ۱-۱-۳- بررسی افعال غائب و مخاطب ۵۴
- ۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۹ سوره نمل (يُشْرِكُونَ / تُشْرِكُونَ) ۵۴
- ۲-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۲ سوره نمل (تَذَكَّرُونَ / يَذَكَّرُونَ) ۵۶
- ۳-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۸۸ سوره نمل (تَفْعَلُونَ / يَقْعَلُونَ) ۵۸
- ۴-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹۰ سوره نمل (تَعْمَلُونَ / يَعْمَلُونَ) ۶۰
- ۵-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۲ سوره عنکبوت (يَدْعُونَ / تَدْعُونَ) ۶۲
- ۶-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۷ سوره عنکبوت (تُرْجَعُونَ / يُرْجَعُونَ) ۶۳
- ۷-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۱ سوره روم (تُرْجَعُونَ / يُرْجَعُونَ) ۶۶
- ۸-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲ سوره احزاب (تَعْمَلُونَ / يَعْمَلُونَ) ۶۸

عنوان	صفحه
۹-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۹ سوره احزاب (تَعْمَلُونَ/ يَعْمَلُونَ)	۷۰
۱۰-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷۰ سوره یس (لِيُنذِرَ/ لِيُنذِرَ)	۷۲
۱۱-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۸ سوره غافر (تَتَذَكَّرُونَ/ يَتَذَكَّرُونَ)	۷۴
۱۲-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۵ شوری (تَفْعَلُونَ/ يَفْعَلُونَ)	۷۶
۱۳-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه در آیه ۸۵ سوره زخرف (تُرْجَعُونَ/ يُرْجَعُونَ)	۷۸
۱۴-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه در آیه ۸۹ سوره زخرف (يَعْلَمُونَ/ تَعْلَمُونَ)	۸۰
۱۵-۱-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه در آیه ۶ جاثیه (يُؤْمِنُونَ/ تُؤْمِنُونَ)	۸۲
۲-۱-۳- بررسی افعال متکلم و غائب	۸۴
۱-۲-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۵ سوره عنکبوت (يَقُولُ/ نَقُولُ)	۸۴
۲-۲-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۱ سوره روم (لِيُنذِرَهُمْ/ لِيُنذِرَهُمْ)	۸۷
۳-۲-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۱ سوره احزاب (يُؤْتِيهَا/ تُؤْتِيهَا)	۸۸
۴-۲-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۶ سوره فاطر (يُجْزَى كُلٌّ / يُجْزَى كُلُّ)	۹۰
۳-۱-۳- بررسی افعال امر و ماضی	۹۲
۱-۳-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۴ سوره زخرف (قَالَ/ قُلُّ)	۹۲
۴-۱-۳- بررسی افعال معلوم و مجهول	۹۵
۱-۴-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۷ سوره سجده (أُخْفِيَ/ أُخْفِيَ)	۹۵
۲-۴-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۷ سوره سبأ (أُجَازِي/ يُجَازِي)	۹۷
۳-۴-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۳ سوره سبأ (أُذِنَ لَهُ/ أُذِنَ لَهُ)	۹۹
۴-۴-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۲ سوره زمر (قَضَى/ قَضَى)	۱۰۱
۵-۱-۳- بررسی سایر اختلافات صرفی مربوط به افعال	۱۰۳
۱-۵-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۶ سوره غافر (أَدْخُلُوا/ أَدْخُلُوا)	۱۰۳

عنوان	صفحه
۳-۱-۲-۲- بررسی اختلاف ترجمه در آیه ۸۷ سوره نمل (أَتَوْهُ / آتَوْهُ).....	۱۰۶
۳-۱-۲-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۷ سوره سجده (خَلَقَهُ / خَلَقَهُ).....	۱۰۸
۳-۲- بخش دوم: بررسی اختلافات صرفی اسم.....	۱۱۰
۳-۲-۱- بررسی اسامی مفرد و جمع.....	۱۱۰
۳-۲-۱-۱- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۵۰ سوره عنکبوت (ءَأَيَاتُ / ءَأَيَاتُ).....	۱۱۰
۳-۲-۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۰ سوره لقمان (نِعْمَةٌ / نِعْمَةٌ).....	۱۱۲
۳-۲-۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۰ سوره فاطر (بَيِّنَاتٍ / بَيِّنَاتٍ).....	۱۱۴
۳-۲-۱-۴- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۵ سوره ص (عِبَادَتًا / عِبَادَتًا).....	۱۱۶
۳-۲-۱-۵- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۶ سوره زمر (عِبَادَةٌ / عِبَادَةٌ).....	۱۱۸
۳-۲-۱-۶- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۳۳ سوره زخرف (سُقْفًا / سُقْفًا).....	۱۲۰
۳-۲-۲- بررسی سایر اختلافات صرفی مربوط به اسم.....	۱۲۲
۳-۲-۲-۱- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۴۸ سوره قصص (سِحْرَانٍ / سِحْرَانٍ).....	۱۲۲
۳-۲-۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۲۲ سوره روم (لِلْعَالَمِينَ / لِلْعَالَمِينَ).....	۱۲۵
۳-۲-۲-۳- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۶۸ سوره احزاب (كَبِيرًا / كَبِيرًا).....	۱۲۸
۳-۲-۲-۴- بررسی اختلاف در ترجمه آیه ۱۳۰ سوره صافات (إِلِ يَاسِينَ / آلِ يَاسِينَ).....	۱۳۱

فصل چهارم: وجوه قرائتی که در ترجمه‌های فارسی قرآن اثری ندارد

۴-۱- فهرست آیات.....	۱۳۶
نتیجه گیری.....	۱۵۸
پیوست‌ها.....	۱۶۳
منابع.....	۱۷۷

مقدمه

قرآن کریم نازل شده از جانب خداوند حکیم است «تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ» (فصلت: ۴۲) پس هر کلمه‌اش بر اساس حکمت والای الهی است، این کتاب از عرش به فرش فرود آمد تا به اذن پروردگار تعالی انسان را از تاریکی به سوی نور، همان راه خداوند شکست‌ناپذیر ستوده رهنمون شود «الرَّ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ» (ابراهیم: ۱) قرآن کتابی است جاودانه با دستورالعملی جهانی برای هدایت و انداز همه‌ی انسان‌ها در همه‌ی زمان‌ها و همه‌ی مکان‌ها «تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا» (فرقان: ۱) این دستورالعمل جهانی جاودانه به زبان عربی نازل شده است «قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ» (زمر: ۲۸) لذا برای مخاطبان غیر عرب زبان، اولین قدم در راه بهره‌گیری از نور قرآن استمداد از ترجمه‌ی قرآن است. با توجه به ویژگی‌های بیان شده برای این کتاب مقدس، ترجمه‌ی آن از ترجمه‌ی هر نوشتار بشری حساس‌تر می‌نماید. در عین حال با نگاهی به ترجمه‌های این کتاب آسمانی، تفاوت در ترجمه‌های آن آشکار می‌شود که چه بسا این اختلافات باعث زاده‌شدن اندیشه‌های مختلف از یک متن واحد شده و مخاطب پیام الهی را دچار سرگردانی می‌کند. تفاوت موجود در ترجمه‌ها دلایل مختلفی دارد که از جمله‌ی آن مسئله‌ی اختلاف قرائات قرآن است.

علم قرائات از دانش‌های بنیادین عالم اسلام است، پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم اولین قاری قرآن است که پیام آسمانی «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ» را با گوش جان شنید و در راه نیوشاندن آن به خاکیان تا پای جان کوشید، پس از ایشان بزرگانی در طبقه‌ی صحابه با دقت تمام در اخذ، ضبط، کتابت، قرائت و تعلیم قرآن به دیگران کوشیدند و در معاهد آموزشی خویش در شهرهای بزرگ اسلامی، دانشورانی از تابعین را تربیت کردند که رشته پیوند و حلقه رابط میان نسل بعدی و مخاطبان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به شمار می‌آمدند. در اواخر سده اول و با سپری شدن روزگار صحابه و تابعین، دانش قرائت رونقی بسزا گرفت و در همه‌ی نقاط جغرافیای اسلامی قاریان بسیاری پدید آمدند و شهرهای بزرگ اسلامی مانند مکه، مدینه، بصره، شام و کوفه مرکز نشو و نما و مهد این دانش شمرده می‌شد. در میان اینان -تابعین تابعین- گروهی بودند که شهره در دانش قرائات، و استاد و پیشوای این رشته از دانش اسلامی شناخته می‌شدند.

در طلیعه قرن سوم هجری گروهی در صدد بر آمدن تا قرائاتی را- که به اعتقاد خویش صحیح می‌دانستند- ضبط و معرفی نمایند. ابو عبید قاسم بن سلام انصاری شاگرد کسانی از این گروه است. پس از او احمد بن حنبل و محمد جعفر کوفی و سپس قاضی اسماعیل بن اسحاق مالکی، ابوجعفر محمد بن جریر طبری، ابوبکر محمد بن

احمد داجوني، و ابوبکر احمد بن موسي بن عباس بن مجاهد تميمي مؤلف القرائات السبعه پيگيران اين هدف بودند. (ابن جزری، بی تا، ج ۱، ص ۳۴)

قراء سبعه ابن مجاهد، منتخب از مکة، مدینه، بصره، کوفه و شام عبارت بودند از:

۱- نافع مدنی (م ۱۶۹ق): ابورویم نافع بن عبدالرحمان بن ابی نعیم مدنی، راویان او عبارتند از قالدون (ابوموسی عیسی بن میناء) و ورش (ابوسعید عثمان بن سعید مصری).

۲- ابن کثیر مکی (م ۱۲۰ق): ابومعبد عبدالله بن کثیر داری، راویان او عبارتند از بزّی (ابوالحسن احمد بن محمد بن عبدالله) و قنبل (ابوعمر محمد بن عبدالرحمان).

۳- ابو عمرو بصری (م ۱۵۴ق): ابوعمرو بن علاء بن عمار، راویان او عبارتند از دوری (ابوعمر حفص بن عمر) و سوسی (ابوشعیب صالح بن زیاد).

۴- ابن عامر شامی (م ۱۱۸ق): ابوعمران عبدالله بن عامر یحصبی دمشقی، راویان او عبارتند از هشام (ابولید هشام بن عمار بن نصیر) و ابن ذکوان (ابوعمر عبدالله بن احمد).

۵- عاصم کوفی (م ۱۲۸ق): ابوبکر عاصم بن ابی النجود اسدی، راویان او عبارتند از حفص (ابوعمر حفص بن سلیمان) و شعبه (ابوبکر شعبه بن عیّاش).

۶- حمزه کوفی (م ۱۵۶ق): ابوعمّاره حمزه بن حبیب زیات کوفی، راویان او عبارتند از خلف (ابومحمد خلف بن هشام) و خلّاد (ابوعیسی خلّاد بن خالد).

۷- کسائی کوفی (م ۱۸۹ق): ابوالحسن علی بن حمزه کسائی، راویان او عبارتند از ابوحرث (لیث بن خالد) و دوری (ابوعمر حفص بن عمر). (الدانی ۱۴۲۶ق، ص ۲۰-۱۷)

انگیزه‌ای که ابن مجاهد را وادار به گزینش هفت قاری از میان همه قاریان کرد این بود که می‌خواست امر قرائت قرآن نظم و سامانی شایسته بیابد و راه و رسم قرائات از طریق نقل معتمد به روایات مشکوک و یا اجتهادات شخصی انحراف نیابد و با قرائات شاذ در نیامیزد.

هر چند بسیاری از دانشمندان معاصر پس از وی، ابن مجاهد را در اختیار قراء سبعه نکوهش کردند، ولی با توجه به موقعیت سیاسی اجتماعی و شهرت وی، شیوه‌اش استمرار یافت. حتی متأخران وی همانند مکی بن ابی طالب، عثمان بن سعید دانی، شریح اشبیلی، شاطبی و ابن جزری با توجه به نفی دیدگاه او، همان شیوه را در گزینش و معرفی قاریان پیمودند. این گرایش تا آنجا رواج یافت که برخی از غیر محققان پنداشتند که حدیث انزل القرآن علی سبعه احرف، ناظر بر همین قرائات سبع است.

با توجه به اینکه این نگرش نادرست و فاقد هر گونه دلیل بود، ناگزیر گروهی از متأخران وادار به عکس العمل شدند و در جهت نفی این برداشت از اذهان، ابتدا قرائت سه نفر به نامهای ابوجعفر یزید بن قعقاع (م ۱۳۰ق)،

ابومحمد یعقوب بن اسحاق حضرمی (م ۲۰۵ق) و ابومحمد خلف بن هشام (م ۲۲۹ق) را به قرائات هفت گانه افزودند و قرائات ده گانه را مطرح نمودند و سپس با افزودن قرائت چهار نفر دیگر به نامهای حسن بصری (م ۱۱۰ق)، ابن محیصن (م ۱۲۳ق)، یحیی بن مبارک یزیدی (م ۲۰۲ق) و ابوالفرج شنبوذی بغدادی (م ۳۸۸ق)، قرائات چهارده گانه را مطرح کردند. (الزرقانی، بی تا، ج ۱، ص ۴۵۸-۴۵۷).

بحث از علل پیدایش اختلاف در قرائات خارج از این مجال است و تنها بدین بسنده می کنیم که نقل شفاهی قرآن در صدر اسلام، مشکلات خط عرب، اختلاف مصاحف صحابه، اختلاف لهجه ها و اجتهادات قاریان علل پیدایش همه یا بخشی از اختلاف در قرائات بود.

نویسندهی کتاب البیان، با نقد و رد نظریاتی که درباره ی وجوه اختلاف قرائات بیان شده است- از جمله جهات هفت گانه ای که زرقانی به نقل از ابوالفضل رازی نقل کرده است- همه اختلاف قرائات موجود را به شش نوع زیر برمی گرداند:

۱- اختلاف در هیئت کلمه نه در ماده آن، مانند اختلاف در ماضی و امر بودن کلمه «بَاعِدْ» در «فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا» (سبأ: ۱۹).

۲- اختلاف در ماده کلمه نه در هیئت آن، مانند اختلاف در کلمه «نُنشِزُهَا» در «وَ أَنْظِرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا» (بقره: ۲۵۹) که گاهی با «راء» و گاهی با «زاء» تلفظ می شود.

۳- اختلاف، هم در ماده و هم در هیئت آن، مانند اختلاف کلمه ی «عِهْنِ» در «وَ تَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ» (قارعه: ۵) که «صوف» هم تلفظ می شود.

۴- اختلاف در هیئت از نظر اعراب، مانند اختلاف «أَرْجُلِكُمْ» در «... وَ امْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَ أَرْجُلِكُمْ..» (مانده: ۶) که گاهی با «نصب» لام خوانده می شود و گاهی با «جر» آن.

۵- اختلاف به تقدیم و تأخیر مانند «وَ جَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ..» (ق: ۱۹) که «وَ جَاءَتْ سَكْرَةُ الْحَقِّ بِالْمَوْتِ..» نیز قرائت شده است.

۶- اختلاف به زیادت و نقصان مانند «إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعْجَةً..» (ص: ۲۳) که برخی کلمه «انثی» را نیز پس از «نَعْجَةً» خوانده اند (خوئی ۱۴۱۳ق، ص ۱۹۰).

در این رساله با تکیه بر علم قرائات، تاثیر اختلاف قرائات در اختلاف ترجمه های فارسی مورد بررسی قرار می گیرد. باشد که فضایی روشن تر پیرامون ترجمه ها و نقد آن به وجود آید و بر اساس آن بتوان با گام هایی استوارتر در راه ترجمه ی قرآن و به سوی بهره گیری از معارف جاودانه ی کتاب آسمانی قدم نهاد. امید است اتقان

یافتن ترجمه‌ی قرآن تا جایی که با مسئله‌ی اختلاف قرائات ارتباط دارد، موجب دور شدن از اختلاف در ترجمه‌ها و سردرگمی حاصل از آن شود.

در انجام این پژوهش ترجمه‌های فارسی قرآن کریم با روایت حفص از عاصم که روایت رایج عصر حاضر است، سنجیده می‌شود و برای این کار ۵۰ ترجمه‌ی مورد بررسی قرار گرفته است. ۳۶ مورد از ترجمه‌ها اثر مترجمان معاصر است که جدیدترین آن ترجمه مشکینی (۱۳۸۱) است، ۱۴ مورد از ترجمه‌ها غیر معاصر است و قدیمی‌ترین آنها ترجمه‌ی طبری است که در قرن سوم نوشته شده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

در این فصل به بیان مسئله‌ی پژوهشی، اهداف، فرضیات و پرسش‌ها، پیشینه‌ی تحقیق و شرح کلید واژه‌ها پرداخته می‌شود تا خواننده در یک نگاه کلی، به محتوای پژوهشی که پیش روی اوست پی ببرد و به مطالعه و بهره‌وری از آن تشویق شود.

۱-۱- تبیین مسئله‌ی پژوهشی و اهمیت آن

اگر به طور اتفاقی به مطالعه‌ی چند ترجمه از یک آیه پرداخته شود و یا اگر به صورت تخصصی، مقایسه‌ای میان ترجمه و متن قرآن انجام گیرد، وجود اختلافات فراوان در ترجمه‌های قرآن نمایان می‌شود، گرچه برخی از این اختلافات قابل چشم‌پوشی است اما برخی موجب سردرگمی خواننده در فهم آیات الهی و برداشت نادرست از کلام باریتعالی می‌شود، پس شایسته است که امر ترجمه‌ی قرآن مورد توجه بسزایی قرار گیرد تا ترجمه‌ای هر چه صحیح‌تر و نزدیک‌تر به مفهوم متن به دست آید و بتواند ارتباطی متقن و استوار بین مخاطب و این متن مقدس به وجود آورد.

می‌توان بخش عمده‌ای از اختلافات مؤثر در ترجمه را به این ترتیب دسته‌بندی نمود:

- اختلاف در وجوه تفسیری
- اختلاف در وجوه قرائی
- اختلاف در وجوه صرفی و نحوی
- اختلاف در وجوه بلاغی
- غفلت‌های مترجم در ترجمه

در این میان توجه به مسئله‌ی اختلاف قرائاتی که باعث ناهمگونی ترجمه‌های فارسی شده است امری مهم و نوین است که برای آشکارسازی اهمیت آن به ذکر یک نمونه پرداخته می‌شود: در آیه‌ی شریفه‌ی ۱۳۰ سوره صافات «سَلَامٌ عَلٰی اِلْیَاسِیْنَ» کلمه‌ی «اِلْیَاسِیْنَ» به دو وجه قرائت شده است: «اِلْیَاسِیْنَ / اَلْیَاسِیْنَ». این اختلاف قرائت سبب ناهماهنگی در ترجمه‌های فارسی شده است. برخی مترجمان مانند رشیدالدین میبدی آن را چنین ترجمه کرده‌اند: «درود بر الیاس». (رشیدالدین میبدی ۱۳۷۱، ج ۸، ص ۲۸۴) این ترجمه مطابق با قرائت «اِلْیَاسِیْنَ» و بر اساس یکی دانستن کلمه الیاسین با کلمه‌ی الیاس است. برخی دیگر اگر چه قرائت «اِلْیَاسِیْنَ» را مد نظر داشته‌اند ولی به دلیل اینکه آن را جمع اسم منسوب می‌دانند، ترجمه‌ی خویش را چنین ارائه داده‌اند: «درود باد بر الیاسی‌ها که به الیاس ایمان آوردند» (یاسری ۱۴۱۵ق، ص ۴۵۱).

گروهی دیگر از مترجمان این آیه را بر اساس قرائت «اَلْیَاسِیْنَ» ترجمه کرده‌اند، به عنوان مثال: «سلام بر آل یاسین» (پورجوادی ۱۴۱۴ق، ص ۴۵۰). نکته‌ای که در این آیه قابل توجه است، ترجمه‌ی برخی از مترجمان بر اساس هر دو قرائت است، به عنوان نمونه: «سلام بر الیاس و بر اولاد یاسین» (مشکینی ۱۳۸۱، ص ۴۵۱). چنانکه ملاحظه شد این مترجم، کلمه‌ی الیاس که مطابق با قرائت «اِلْیَاسِیْنَ» است و نیز کلمه‌ی اولاد یاسین که مطابق با قرائت «اَلْیَاسِیْنَ» است را هم‌زمان در ترجمه‌ی خویش آورده است. چه بسا وی به هنگام ترجمه هر دو قرائت را مورد توجه قرار داده است ولی شاید از آنجا که نتوانسته ترجیحی بین آن دو قائل شود هر دو وجه قرائی را ترجمه کرده است.

نگارنده در نظر دارد در این پژوهش نقش اختلاف قرائات در ترجمه‌های فارسی قرآن کریم از ابتدای جزء ۲۰ تا پایان جزء ۲۵ را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد، در این راستا ترجمه‌های: آیتی، قرشی، ارفع، اشرفی، الهی‌قمشه‌ای، انصاریان، برزی، بروجردی، پاینده، پورجوادی، موسوی همدانی، خانی و ریاضی، مترجمان ۱۳۷۷، نجفی خمینی، حلبی، میرزاخسروانی، خواجوی، رضائی، رهنما، ثقفی تهرانی، مصطفوی، ابوالفتح رازی، سراج،

شعرانی، طاهری، عاملی، فارسی، فولادوند، فیض الاسلام، کاویانپور، قرائتی، گرمارودی، حجتی، مجتبی، بانوی اصفهانی، مشکینی، مصباح زاده، معزی، مکارم، نوبری، یاسری، انصاری، مترجمان ۱۳۵۶، دهلوی، رشیدالدین میبیدی، نسفی، نامشخص ۱۳۸۴، صفی علیشاه، صفارزاده، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است.

۱-۲- اهداف

- یافتن موارد اختلاف ترجمه‌ی ناشی از اختلاف قرائات در ترجمه‌های فارسی قرآن و طبقه بندی آن.
- استفاده از طبقه‌بندی مذکور برای ایجاد ترجمه‌های هماهنگ با همدیگر و مطابق با قرائت معتبر و رایج امروزی یعنی روایت حفص از عاصم.

۱-۳- فرضیات و پرسش‌ها

- به نظر می‌رسد که اختلاف قرائات یکی از عوامل اختلاف در ترجمه‌های فارسی قرآن کریم است.
- آیا از آن دسته از اختلافات در بین ترجمه‌های فارسی که ناشی از وجوه قرائی مختلف است، گریزی هست؟

۱-۴- پیشینه تحقیق

- در کتاب ترجمه مفاهیم بنیادی قرآن مجید (صفارزاده ۱۳۷۹) نویسنده به نقد برخی از ترجمه‌های قرآن در بعضی از آیات پرداخته است.
- در کتاب اصول و مبانی ترجمه‌ی قرآن پس از بیان توضیحاتی درباره‌ی ترجمه و روش‌های آن، ترجمه قرآن به سه نوع: تحت اللفظی، آزاد و تفسیری تقسیم شده است و نویسنده در آن به نقد پنج ترجمه از حزب اول قرآن پرداخته است (نجار ۱۳۸۱).
- در مقاله‌ی لغزشگاه‌های ترجمه قرآن کریم که توسط حسین استاد ولی در سال ۱۳۷۳ در مجله بینات به چاپ رسیده است، نویسنده به بیان برخی از لغزشگاه‌های ترجمه‌ی قرآن پرداخته است.
- در مجله‌ی مقالات و بررسی‌ها، دفتر ۶۰، تابستان ۱۳۸۰، رضا شکرانی مقاله‌ی تحلیل ساخت‌های نحوی قرآن و ترجمه آن به فارسی را نگاشته است.
- سید کاظم طباطبائی در مقاله‌ی وظیفه مترجمان قرآن کریم در برابر اختلاف قرائات، که در سال ۱۳۸۱ در مجله مقالات و بررسی‌ها چاپ شده است به بررسی اختلاف قرائات و تاثیر آن در ترجمه‌ی قرآن پرداخته است. در این مقاله ابتدا وجوه و اشکال قرائت‌ها نزد پیشینیان ذکر شده است. نویسنده در این مقاله به تقسیم‌بندی این

اختلافات پرداخته و از منظر وی اختلاف قرائات به طور کلی شامل اختلاف لغوی، صرفی و نحوی است و هر کدام شامل دو قسمت‌اند؛ قسمتی که معنا را دگرگون می‌سازد و قسمت دیگر که دگرگونی معنا در پی ندارد.

• مقاله پژوهشی پیرامون اختلاف قرائت‌ها، توسط زهرا شبیری در مجله رواق اندیشه در سال ۱۳۸۳ به چاپ رسیده است که در آن نویسنده به انواع قرائت‌های موجود از قرآن، قراء سبعة و بررسی علل اختلاف در برخی ترجمه‌های قرآن پرداخته است و به عنوان نمونه به برخی از آیات که در آنها اختلاف قرائات موجود است اشاره کرده است، وی در بخش دیگری از مقاله به بیان مسئله تواتر یا عدم تواتر قرائات پرداخته است.

• رضایی اصفهانی در سال ۱۳۸۴ در مجله‌ی پژوهش‌های قرآنی به آسبسی شناسی ترجمه‌های قرآن پرداخته است.

• هادی حجت در مقاله طبقه‌بندی نقدهای نوشته شده بر ترجمه‌های فارسی قرآن کریم، به مسئله‌ی نقدهای ترجمه‌ی قرآن کریم پرداخته شده است، این مقاله در سال ۱۳۷۹ در ترجمان وحی به چاپ رسیده است. در همه‌ی منابعی که به عنوان پیشینه تحقیق ذکر شد، به طور جداگانه به یک یا چند مورد از مشکلات و ناهماهنگی‌های ترجمه‌های قرآن اشاره شده است ولی اولین پروژه‌ای که به دسته‌بندی جامع از اختلاف قرائات مؤثر در ایجاد اختلاف و ناهماهنگی در میان ترجمه‌های فارسی قرآن پرداخته است، در گروه الهیات دانشگاه اصفهان انجام یافته است. این پروژه شامل ۶ رساله‌ی کارشناسی ارشد است که توسط پژوهشگران، خانم‌ها و آقایان: طائبی، شجاعی، رضائی، جمشیدی، اسماعیلی نوشته شده است. در این ۵ رساله نقش اختلاف قرائات بر ترجمه‌های فارسی قرآن در ۲۴ جزء قرآن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. این نوشتار در نظر دارد همین امر را در ۶ جزء از قرآن کریم یعنی از ابتدای جزء ۲۰ تا انتهای جزء ۲۵، مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

۱-۵- روش تحقیق و مراحل آن

روش تحقیق به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. در مرحله‌ی اول به کتب اختلاف قرائات مراجعه شد و اختلاف قرائات موجود در ۶ جزء مورد بررسی، استخراج شد. در مرحله‌ی دوم به مطالعه‌ی ترجمه‌های فارسی این آیات پرداخته شد، برای این کار ۵۰ ترجمه‌ی فارسی مورد بازبینی قرار گرفت و در نتیجه‌ی آن، آیات دارای اختلاف قرائات به دو گروه تقسیم شدند: گروه اول شامل آیاتی است که اختلاف قرائات موجود در آن در ترجمه‌های فارسی قرآن اثر دارد، این موارد خود به دو بخش اختلافات نحوی و جوه قرائی و اختلافات صرفی و جوه قرائی تقسیم شده است، که به ترتیب در فصل دوم و سوم مورد بررسی قرار می‌گیرد.

گروه دوم شامل آیاتی است که اختلاف قرائات موجود در آن در ترجمه‌های فارسی قرآن اثری نداشته، باعث ایجاد اختلاف در آنها نشده است، این موارد برای تحقیقات آیندگان در فصل چهارم جای گرفته است.

۱-۶- کلید واژه‌ها

ترجمه: یافتن نزدیک‌ترین راه و دقیق‌ترین معادل برای واژگان زبان مبدأ به طوری که روش و سیاق گوینده حفظ گردد (معروف ۱۳۸۴، ص ۷).

ترجمه‌ی قرآن: متنی به فارسی (یا هر زبان دیگر) از قرآن کریم است که تک تک جملات آن برگردان آیات باشد (کریمی نیا ۱۳۷۶، ص ۷).

قرائات: قرائات عبارت از علم به کیفیت اداء کلمات قرآن و اختلاف این کیفیت می‌باشد؛ اختلافی که به ناقل و راوی آن منسوب است (ابن جزری ۱۳۵۰ق، ص ۳).

قرائات، علمی است که از رهگذر آن اتفاق نظر و یا اختلاف ناقلین کتاب خدا، در رابطه با حذف و اثبات و متحرک خواندن و ساکن کردن و فصل و وصل حروف و کلمات و امثال آنها از قبیل کیفیت تلفظ و ابدال و همانند آنها از طریق سماع و شنیدن، قابل شناسایی است (البناء ۱۹۸۷م، ج ۱، ص ۶۷).